

הארות והערות

על יהודי צפת בימי הכיבוש העות'מאני

דוד תמר

ב'קתדרה', 8 (תמוז תשל"ח), פרסם אברהם דוד קטעים מדרשה של ר' יוסף גרסון, חכם ממגורשי ספרד, הדנה ב'פרעות ביהודי צפת בשנת 1517'. דוד סבור שבדרשה אתה יכול למצוא 'אולי אישור למסקנת י' בן-צבי... ש'נחרב היישוב בצפת כמעט לגמרי''. בניגוד לדעתו של כותב שורות אלו, שסבר 'ש'לרגל המאורעות החמורים ומעשי הביזה שארעו באותו זמן נתדלדל הישוב ונעזב מכמה מתושביו'.¹ דבריו של דוד אין בהם לשנות במאומה ממשקנתי הנזכרת. גם ר' יוסף גרסון וגם ר' אליהו קפסאלי מספרים על השלל והביזה של יהודי צפת, ואפילו מקצת הלשונות של שניהם דומים. ר' גרסון רק מוסיף, ש'נהרגו היהודים וענו נשים ונהרגו קטנים' ושכמה מן היהודים 'הוציאו אותם מבתיהם לשלול שלל ולבוז בז, והם ברחו לכפרים ערומים בלא צידה לדרך'. נראה לי שדבריו של ר' גרסון אף מחזקים את דעתי. ואילו מתוך דבריו של ר' א"א קפסאלי אתה למד שיהודי מצרים סייעו ליהודי צפת בתוך עירם ולא מחוצה לה וששליחם ר' נסים ביבא הביא מתנות בממון ובבגדים של יהודי מצרים, גברים ונשים, ליהודי צפת 'צרוור הכסף לקח בידו ה"ר נסים הנ"ל ויבא אל שפיט לבוש לכל הנשללים. ויוצא להם המלבוש וילבש מערומיהם, בגדול החל ובקטן כלה, ויסוכם ויאכילם ויניעילם תחש'.² על סמך דבריו של קפסאלי כתבתי 'אלמלי עזרתו של היישוב היהודי במצרים ייתכן שצפת היתה נעזבת אז מתושביה וחרבה לגמרי. ברם יהודי מצרים המשיכו במסורת של הנגיד ר' יצחק שולאל, ונדבתם הגדולה בממון ובבגדים הצילה את היישוב מכליון וחורבן'.³ והוספתי וכתבתי ש'מכל דבריו הנו' של קפסאלי מוכח, שיהודי מצרים התנדבו ככל האפשר לעזרת אחיהם ולא שבני צפת עזבו אותה בהמוניהם'. מכאן שאין יסוד לדבריו של י' בן-צבי 'והלא ידוע כי בשעת הכיבוש נחרב הישוב בצפת כמעט לגמרי ע"י התקפת השכנים'.⁴

דוד גם לא דייק בדבריו. אני כתבתי 'ייתכן מאוד שלרגל המאורעות החמורים ומעשי הביזה שארעו באותו זמן נתדלדל היישוב ונעזב מכמה מתושביו', וסמכתי דעתי על דבריו של ר' אליהו קפסאלי ולא על דבריו של ר' משה באסולה. אלא שהוספתי וכתבתי 'לפיכך אנו שומעים מפי ר' משה באסולה' וכו', וביקשתי לומר,

- 1 א' דוד, 'ידיעות נוספות על פרעות ביהודי צפת בשנת 1517', קתדרה, 8 (תמוז תשל"ח), עמ' 193; והשווה: ד' תמר, מחקרים בתולדות היהודים בארץ-ישראל ובאיטליה, הדפסה שנייה, ירושלים תשל"ג, עמ' 79.
- 2 סדר אליהו זוטא, מהדורת א' שמואלביץ, ש' סימנסון ומ' בניהו, מכון בן-צבי של יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, ומכון לחקר התפוצות באוניברסיטת הל-אביב, א. ירושלים תשל"ו, פרק כז, עמ' 350.
- 3 תמר (לעיל, הערה 1), שם.
- 4 שם.

שדבריו של באסולה מוסיפים חיזוק לדעתי ולא כפי שכתב דוד ש'למסקנה זו מגיע הוא [תמר] בהסתמך
[ההטעמה כאן ולהלן שלי — ד"ת] על דברי ר' משה באסולה'. יתירה מזו: דוד טעה בהבנת עיקר דברי. הוא
כתב בהמשך דבריו, הסותרים את דבריו שהבאנו זה־עכשיו:

בכך ניתן אולי אישור למסקנת ר' בן־צבי, שאותה אמנם דחה תמר, ש'נחרב הישוב בצפת כמעט
לגמרי' במאורעות אלו... הדברים הנמסרים ע"י ר' משה באסולה ושעליהם מסתמך תמר אין בהם כדי
להכריע לא לכאן ולא לכאן. על כל פנים דבריו על מציאותם של יותר מג' מאות בעלי־בתים בצפת
כחמש שנים לאחר המאורעות הללו אינם סותרים את דברי ר' בן־צבי.⁵

כלומר, דוד סבר שאני הבאתי את דבריו של באסולה כדי להוכיח, שהישוב היהודי בצפת לא חרב, שהרי
כחמש שנים לאחר הכיבוש העות'מאני מנה היישוב בצפת 'יותר מג' מאות בעלי־בתים'. ואילו אני הבאתי את
דבריו של באסולה כדי לחזק את מסקנתי שהישוב נתדלדל ונעזב מכמה מתושביו ולפיכך —

אנו שומעים מפי ר' משה באסולה, שביקר בצפת בתחילת שנת רפ"ב (סוף 1521), כחמש שנים לאחר
הכיבוש התורכי, שיש בה 'יותר מג' מאות בעלי בתים', בערך כמספר שנקב תלמיד ר' עובדיה
מברטנורא באגרתו, שנכתבה בשנת רנ"ו (סוף 1495), כמה שנים לאחר גירוש ספרד ולפני הכיבוש
התורכי.⁶

דהיינו ביקשתי לומר שהישוב לא גדל במספרו מסוף 1495 עד סוף 1521. גם תמוהים דבריו של דוד שדבריו
של באסולה אינם סותרים את דבריו של בן־צבי, 'שפן תקופה של חמש שנים ארוכה דיה כדי לשקם יישוב
המונה כמה מאות משפחות'. אם נקבל את הדעה שהישוב היהודי בצפת חרב, כיצד מנה כמה מאות
משפחות?

5 דוד (לעיל, הערה 1), שם.

6 תמר (לעיל, הערה 1), שם.